

MANCOMUNITAT I EXILI: DOS ANIVERSARIS ANTAGÒNICS

Romi Porredon

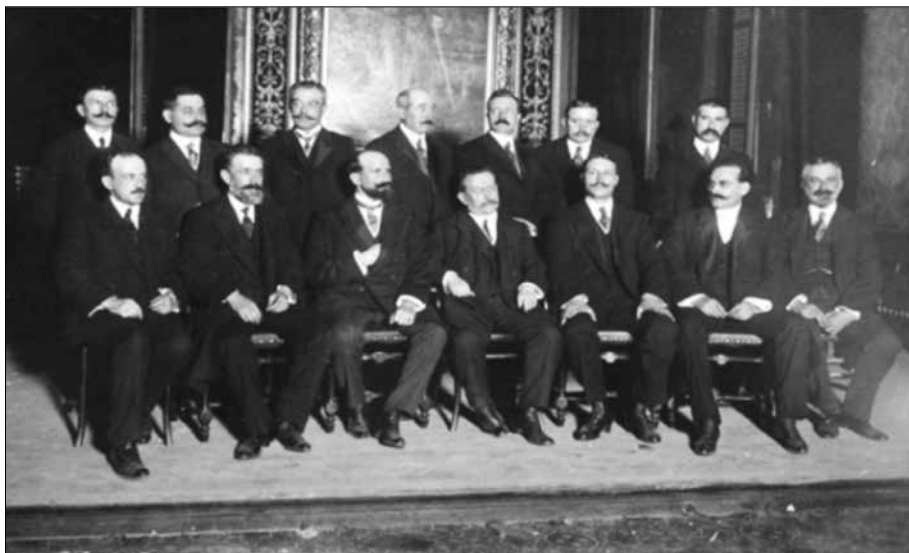
Certament hi ha anys que apleguen una bona colla de commemoracions històriques importants i aquest 2014 n'és un de ben atapeït. Per esmentar-ne unes quantes: fa 300 anys de la caiguda de Barcelona a mans de les tropes borbòniques, fet que va suposar la pèrdua de la fisonomia política de Catalunya; 200 del naixement d'en general Joan Prim; 100 de l'inici de la Gran Guerra després de l'assassinat de l'hereu del tron austrohongarès a Sarajevo; 100 de la creació de la Mancomunitat de Catalunya i 100, en el camp literari, del naixement de Joan Vinyoli; 75 del final de la Guerra Civil espanyola i el consegüent exili republicà; 75 de l'inici de la 2a Guerra Mundial; 50 de la mort d'Agustí Calvet, *Gaziel*, gran periodista i escriptor; 25 de la caiguda del mur de Berlín, on van morir més de 250 persones en intentar creuar-lo. I encara hi podem afegir, com a efemèride futura (o no tant?), aquest mateix 2014, que tot fa preveure que el nostre país s'enfronta a reptes que -de ben segur- afectaran la nostra vida col·lectiva d'una forma essencial perquè ha arribat el moment de donar solució

definitiva a problemes que s'arrossegueu d'aquell 1714.

Tanmateix, el propòsit d'aquest escrit és destacar la rellevància d'un fet cabdal per a la recuperació de la nostra identitat com fou la creació de la Mancomunitat de Catalunya i de quina manera, en sentit contrari, la dissort de la guerra civil i les tràgiques conseqüències que se'n derivaren van fer anar en orri tota la ingent feina feta per aquella institució modèlica.

En aquell 1914, en una conjuntura mundial tensa com era la de la Gran Guerra iniciada el mateix any, les aspiracions del catalanisme polític, concretades vint-i-dos anys abans en les Bases de Manresa de 1892, semblaven arribar a bon port amb un plantejament modern de l'autonomia política que no s'aconseguiria fins a 1932.

Els anys que van del 1900 al 1939 són anys en què es consolida el procés de represa cultural i lingüística, encetat al segle anterior. Però l'element primordial que aporta el catalanisme en el nou segle

Enric Prat de la Riba proclamat president de la Mancomunitat de Catalunya, en assemblea constituent al Saló de Sant Jordi. Fons Brangulí / Arxiu Nacional de Catalunya

és l'acció política, que es concreta al 1906 quan es constitueix Solidaritat Catalana, moviment que agrupa tots els partits polítics excepte el lerrouxiista, i que duu Prat de la Riba a la presidència de la Diputació de Barcelona. En aquest moment, s'assumeix el fet natural de la Catalunya nació com un ens superior a l'artificiositat d'una estructura estatal i també l'existència d'uns trets essencials i diferencials en la seva personalitat, amb la llengua davant de tot, al costat d'una cultura plurisecular i pròpia, i un recorregut històric de segles. Prat fixa la idea que les nacions són associacions naturals que representen una unitat de cultura i civilització, i en la seva obra *La nacionalitat catalana* (1906) deixa escrit: "quan a una nacionalitat se li desperta la consciència que ho és, treballa de seguida per a produir un estat, expressió de la seva voluntat política, instrument

de realització de la seva política pròpia".

La Mancomunitat de Catalunya vol recuperar la unitat trencada per la divisió provincial de 1833 i, amb aquesta finalitat, l'any 1911 la Diputació de Barcelona, amb Enric Prat de la Riba com a president i líder indiscutible, proposa a les altres tres diputacions unir esforços i tirar endavant la federació voluntària de les quatre diputacions de Catalunya. Al mes de setembre d'aquell mateix any, s'accepten i s'aproven en assemblea les bases de la seva constitució. El suport envers aquest nou ens supraprovincial es manifesta primer amb una consulta, als ajuntaments, de resultats aclaparadors i, més tard, el 24 d'octubre de 1913, amb una gran manifestació pel centre de Barcelona. Pràcticament dos mesos després, el 18 de desembre, un decret estatal del govern conservador

d'Eduardo Dato en permet la constitució, tot i que obre la via a establir noves institucions a altres províncies. A l'hora de la veritat, la Mancomunitat és l'única que s'implanta a tot l'Estat i des d'un començament fa tota la impressió d'una entitat preautonòmica.

La constitució té lloc el 6 d'abril de 1914 al Palau de la Generalitat i Prat de la Riba és elegit president amb 80 vots a favor, sis abstencions i cap vot en contra. Quatre mesos després esclata la Primera Guerra Mundial. És paradoxal de constatar que mentre a Europa es destrueixen vides, pobles i monuments, a Catalunya, la Mancomunitat comença a construir una nació.

En el seu primer discurs com a president, Prat anuncia que l'objectiu prioritari de la Mancomunitat és dotar tots els municipis d'escola, de biblioteca, de telèfon i de carretera. I cal tenir present que, a l'any 1914, molts pobles de Catalunya no tenen cap d'aquests elements. De fet, la Mancomunitat és més que un òrgan administratiu, per a Prat, perquè la seva intenció consisteix a crear una entitat política que posi les bases d'una futura autonomia de llarg abast. Per a aconseguir-ho, funda i envigoreix institucions com l'Institut d'Estudis Catalans, la Biblioteca de Catalunya, les Biblioteques Populars, l'Escola Superior d'Agricultura, l'Escola del Treball, la Universitat Industrial, l'Institut d'Educació General, l'Escola d'Estiu, la de Funcionaris de l'Administració Local, la de Bibliotecàries, la de Bells Oficis, la d'Infermeres, la Junta de Museus, la Caixa de Crèdit Comunal, l'Oficina d'Estudis Jurídics i més. Totes

Enric Prat de la Riba.

aquestes institucions han de dur a terme una tasca de conscienciació catalana important, alhora que assenten les bases d'una administració pròpia amb un equip de persones al capdavant preparades per a futures tasques de govern. Tanmateix per a aconseguir aquesta modernització política, social i cultural del país cal fixar i impulsar de manera definitiva un dels elements identificatius principals d'un país: la seva llengua.

Al començament del segle XIX, la llengua escrita es troba en una situació d'anarquia, ja que en la voluntat de fixar-la es perfilen dues postures antagòniques: els partidaris de conservar una grafia d'acord amb la tradició literària medieval i els qui proposen una renovació ortogràfica, conforme a la

Pas fronterer del Portús.

llengua parlada del moment. Són dues posicions difícilment compatibles que evidencien encara més el divorci existent entre llengua parlada i llengua escrita. Els intel·lectuals més conscients constaten la urgència d'una normativa ortogràfica unificada, coherent i moderna, que depuri i enriqueixi el vocabulari i la gramàtica, perquè sense aquest requisit no es pot implantar a les escoles ni aspirar als usos oficials i, per tant, continuaria en condicions d'inferioritat aclaparadora en relació a la llengua castellana força omnipresent. És evident que el català no pot assolir un ús normal si no disposa d'unes normes precises i clares; és a dir, la normativització és l'etapa prèvia a la normalització de la llengua.

La situació lingüística fa un tomb important amb el canvi de segle. L'any 1901, mossèn Anton M. Alcover esbossa un programa per a un diccionari general de la llengua catalana i al 1906 organitza el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, on es defineixen les grans línies d'actuació per a aconseguir la normalització del català. El 18 de juny de 1907, Prat de la Riba funda l'Institut d'Estudis Catalans, associació acadèmica dedicada a la investigació científica superior de tots els elements de la cultura catalana, i l'any 1911 s'amplia amb la Secció Filològica que emprèn la tasca d'elaborar les normes ortogràfiques definitives, promulgades per acord unànim l'any 1913.

Foto: Roger Violet. Apareguda a *L'Il·lustration* del 18 de febrer de 1939 (La Retirada a Prats de Molló)

Les *Normes* de l'Institut responen, doncs, a una necessitat àmpliament compartida i troben en les institucions públiques i privades el suport necessari. Ara bé, l'èxit és la conseqüència directa dels criteris moderns i coherents aplicats per Pompeu Fabra, l'artífex indiscutible de la normativització del català. Fabra té una preparació lingüística molt superior a la dels seus predecessors que li permet fixar l'ortografia de la llengua mitjançant un estudi previ, rigorós i exhaustiu del funcionament global del sistema fònic que té en compte el conjunt de l'àrea lingüística catalana. La coherència de les *Normes*, el posterior *Diccionari ortogràfic* de 1917 i la *Gramàtica catalana* de 1918, junt amb la difusió que en fan les institucions i la tasca divulgativa

del mateix Fabra amb les “Converses filològiques”, publicades regularment al diari *La Publicitat*, afavoreixen la seva ràpida adopció per part de la majoria dels escriptors catalans, de les editorials, dels mestres i del conjunt de la població de parla catalana. L'acceptació acaba sent general, tant a Catalunya, com a les Balears i a València, i sobretot a partir de la publicació del *Diccionari General de la Llengua Catalana* de 1932. El català ja no només és la llengua d'expressió quotidiana sinó que, gràcies a la normativa consensuada, ja pot accedir a tots els àmbits i nivells de comunicació.

La situació afalagadora dels avenços aconseguits en els anys 30 s'interromp sobtadament, primer, amb la desaparició de la República i, més tard, amb la instauració de la llarga dictadura franquista. La guerra civil ho estronca tot de soca-rel: el català desapareix de l'ensenyament i de la vida oficial, bona part de la burgesia es castellanitza, la llengua castellana és omnipresent i exclusiva en tots els mitjans de comunicació i, d'aquesta manera, s'estableix una situació lingüística diglòssica amb conseqüències nefastes per al català. A més, amb el creixement industrial posterior i l'allau immigratòria que se'n deriven es genera l'aparició de barris suburbials de castellanoparlants que no facilita gens la integració social.

El desenllaç de la guerra civil obliga el govern a abandonar el país travessant la frontera amb l'Estat francès: comença així l'èxode d'ara fa 75 anys, un aniversari totalment antagònic al de la Mancomunitat. En el camí cap a l'exili, els acompanyen centenars de milers

Camp d'Argelers.

de persones: dones, infants, gent gran, soldats de l'exèrcit republicà... Ciutadans de tota condició i de tendències polítiques diverses: camperols, obrers, menestrals, polítics, militars, professors i en especial una gran part de l'elit cultural del moment, ja que molts d'ells estaven implicats directament amb el govern de la Generalitat de Catalunya. Malgrat que es fa difícil quantificar amb exactitud la xifra d'exiliats, es calculen unes 500.000 persones les que van arribar a França entre finals de gener i principis de febrer del 1939. És l'exili de tot un poble: un èxode sense precedents en la història de l'Estat espanyol.

(...) *Vam travessar a poc a poc una ciutat morta. Pertot es veien ruïnes, desolació, gent que s'atapeïa pels carrers preparant-se a fugir en desordre. Els bombardeigs, ara que teníem el foc tant a la vora, s'havien fet incessants. Després, amb la nit closa, un gran silenci planà.*

Les portes i finestres es veien tancades i barrades; molta gent dormia tirada pels carrers, entre la runa dels edificis destruïts. Les branques dels arbres de la Rambla apareixien esqueixades per la metralla com si haguessin estat rompudes per un huracà. (...) Van xisclar les sirenes... A la claror del dia vam pujar altra vegada al cotxe de la Creu Roja per travessar la ciutat. A la sortida, a la carretera de França, els carrabiners van deturar-nos. El que els manava ens demanà la documentació amb desconfiança: dúiem uns papers de la Creu Roja internacional i poguérem seguir endavant. La carretera anava plena de gom a gom de gent fugint a peu... havent-nos d'obrir pas entre la gent atapeïda la nostra marxa era lentíssima.(...)

Maria Àngels Vayreda. Testimoni recollit per Josep Maria Bernils a *La Guerra Civil a Figueres*. Figueres, Ed. Empordà, 1986, p. 193

El destí dels exiliats no és igual per a tots: la majoria es veu repatriada i una minoria, formada sobretot per polítics i intel·lectuals, aconsegueix arribar a altres països, sobretot, a les repúbliques d'Amèrica llatina, tot i que alguns opten per quedar-se a França perquè confien tornar aviat a casa. Uns s'hi estableixen com Mercè Rodoreda, Carles Riba o Pompeu Fabra que mor el dia de Nadal de 1948 a Prada del Conflent; altres, els serveix de refugi temporal, previ al viatge cap a altres països i uns quants són emmenats directament a camps de concentració, situats la majoria a la Catalunya Nord: Argelers, Sant Cebrià, Barcarès, Ri vesaltes... Hi ha testimonis escruixidors de les condicions de vida en aquests camps, ja que al fred, la gana, la manca de condicions d'higiene, la fàcil propagació de malalties... s'hi afegeix el tracte vexatori per part dels soldats francesos:

“Ciutat de derrota. Haver estat vençut no era prou. No hi ha fusta. Però cal fer quelcom contra els dies ventosos i les nits fredes. Amb quatre o cinc mantes és possible de bastir una xabola, si els canyissars no han estat arrasats. Què hi fa que les xaboles hagin d'ésser tan baixes de sostre que només sigui possible de romandre-hi estès o assegut! Fa fred, fa vent. Que no ploqui!... Els sostres de manta deixen passar aviat l'aigua, i mentre la pluja duri hom tremolarà i petarà de dents. El llit de cada home és l'empremta que el seu cos ajagut deixa a la sorra... Al nord, filferrades; al sud, filferrades; a l'est, filferrades. Ah, però a l'est hi ha el mar! (...) Fam i misèria. El pa el tasten abans les rates. Avui,

llenties. Hom va brut. Demà, llenties. Pols de sorra i de suor. Demà passat, llenties. Polls, sarna, disenteria. Sempre llenties. França és dolça en algun lloc.”

Agustí Bartra, camp d'Argelers, a Xabola, Mèxic 1943

“Així són tots els dies i totes les nits. Només sensacions primàries: fam, enveja, fred, set... esgarrija sentir-se tan a prop i alhora tan lluny de la bèstia. [...] Veure un grup d'homes que xerren o s'espollen i, de sobte, un d'ells corre com un boig per apartar-se dels companys i acostar-se al mar, que és una enorme, universal comuna. Ran de les ones tot negreja de deposicions... I aquell home que corre amb les mans a la corretja dels pantalons no sempre arriba a temps... És la darrera humiliació. [...] Tenim l'ànima tacada de merda, com aquesta platja negrejant de diarrees. Per a netejar tota aquesta humiliació no bastarien totes les llàgrimes del món. La bestialtat ens ha garfit amb la seva urpa emporcada... Regalimen brutícia. Tornem de la platja amb el cap cot com si tornéssim d'una mala acció, d'un crim...”

Ferran de Pol, camp d'Argelers, a De lluny i de prop, “La bèstia trista”, ed. Selecta

Les dimensions tràgiques de l'exili, com hem pogut constatar en les descripcions d'Agustí Bartra i de Ferran de Pol, són esfereïdores. Aquell hivern del 1939 va ser especialment cru pels exiliats. Fugien per salvar la vida, deixaven enrere una guerra, però molt aviat en patirien una altra el setembre del mateix any i els calia buscar nous camins per a sobreviure, camins que, per desgràcia, molts no van poder trobar. I

Camp d'Argelers.

la curiositat m'ha fet pensar si la petja de l'exili havia tocat de prop Cervera, més enllà del cas conegut de Joan Comorera, líder del PSUC, que va passar a França, després a Moscou i, encara, a Mèxic, abans no va tornar a Catalunya, clandestinament, l'any 1951. Gràcies a la meua neboda Teresa que m'ha proporcionat el web sobre les víctimes de la guerra civil i el franquisme, elaborat per Universitat de Lleida, he comprovat que, efectivament, en la llista d'exiliats, hi consten tres cerverins: Ramon Alceda Sanou, Miquel Porte Rius i Josep Riera Closa, deportats al camp de concentració de Mauthausen al gener de l'any 1941 d'on ja no van sortir perquè hi van morir, enredats en una altra deflagració que anava molt més enllà del que ells

havien combatut. Probablement n'hi va haver més, però, qui ho sap?, potser no van tenir un final tan tràgic, i se n'ha perdut el rastre.

S'ha dit sempre que la Història és un pèndol que, de vegades, com en el 25 anys que separen la creació de la Mancomunitat del final de la guerra civil, bascula massa ràpid. Jacint Verdaguer, pare literari del català, ho deia poèticament:

*Lo que un segle bastí l'altre ho aterra,
mes resta sempre el monument de Déu;
i la tempesta, el torb, l'odi i la guerra
al Canigó no el tiraran a terra,
no esbrancaran l'altívol Pirineu.*

Veurem que ens durà, el segle XXI.